

Deze tekst bevat een toelichting op een thema dat aan bod komt in:

EHBI 2.0. Eerste Hulp Bij Instructie

Wat elke onderwijsprofessional moet weten over de fundamenteën van de basisvaardigheden

Wied Ruijsenaars en Cécile Ruijsenaars-Elshoff (2023).

Antwerpen/'s Hertogenbosch: Gompel&Svacina

© 2023 A.J.J.M. Ruijsenaars & C.Th.G. Ruijsenaars-Elshoff

EHBI 2.0: Uitwerking QR-7



QR-7 Compenseren

Begripsomschrijving

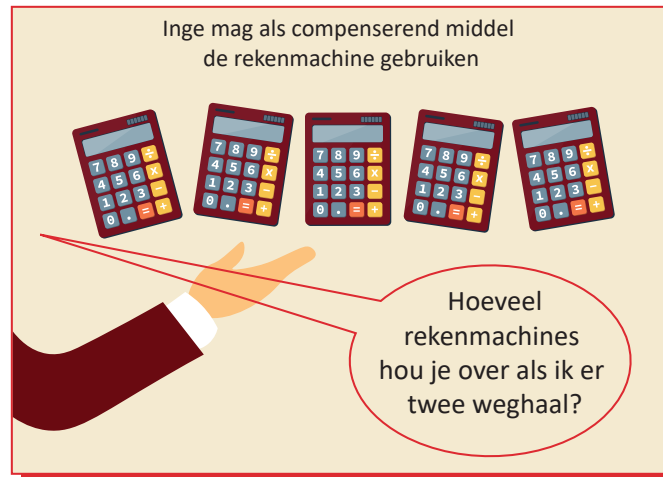
Ter inleiding

- 1. Vroegtijdig leren gebruiken van compenserende middelen**
- 2. Leren compenseren binnen een tweesporenbeleid**
- 3. Compenserende middelen en speciale gevallen**
- 4. Tot slot**

Geraadpleegde Literatuur

Begripsomschrijving

Compenserende middelen zijn alle ondersteunende middelen die de negatieve invloed van een tekort of beperking gedeeltelijk of helemaal kunnen wegnemen.



Ter inleiding

In het dagelijks leven zijn we gewend aan compenserende middelen. We gebruiken rekenmachines, rijden met een navigatiesysteem, dragen een bril, klimmen op een keukentrap als we ergens niet bijkunnen, zoeken iets uit via internet, gebruiken een vertaalprogramma, We hebben zulke middelen in het dagelijks leven 'gewoon' leren gebruiken. Ook in het onderwijs is een aantal daarvan bruikbaar bij het aanleren en leren toepassen van de basisvaardigheden. Naar onze mening is een compenserend middel een recht, geen gunst. Het mogen gebruiken ervan moet niet afhankelijk zijn van het oordeel van een ander.

1. Vroegtijdig leren gebruiken van compenserende middelen

In het onderwijs kunnen compenserende middelen zowel de instructie ondersteunen als de toepassing van het geleerde. In de literatuur krijgen de (directe) instructieprincipes meer aandacht dan het leren gebruiken van compenserende middelen. Op zich is dat vreemd. Immers, compenserende middelen maken het al vroegtijdig mogelijk om niet te hoeven falen op momenten dat een kennistekort een haalbare taakuitvoering verhindert of beperkt. In de praktijk worden compenserende middelen helaas soms pas toegestaan als er al sprake is van een behoorlijke achterstand en het niet gelukt is om belangrijke basiskennis voldoende goed aan te leren. We zien geen reden waarom dat een verstandige aanpak is.

Het vroegtijdig leren gebruiken van compenserende middelen:

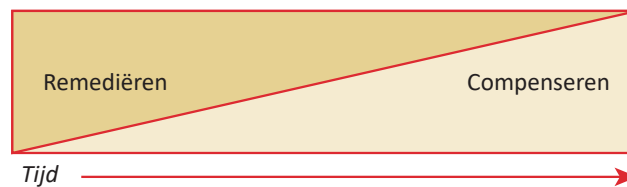
- voorkomt overbodige faalervaringen,
- voorkomt het oplopen van onnodige achterstand en biedt de kans om met anderen mee te blijven doen,
- maakt duidelijk voor welke kennis nog gerichte instructie nodig is, *niet in plaats van* compenserende middelen, *maar naast* het leren gebruiken ervan.

Voor oudere leerlingen kan het leren gebruiken van compenserende middelen zelfs het opzichzelfstaande en belangrijkste doel zijn.

Het leren (!) gebruiken van compenserende middelen kan van meet af aan op elk moment aan het instructieproces worden toegevoegd. Dus ook al dicht bij de start van het leren van de basisvaardigheden. Dit is zeker zo als het zinvolle toepassingen mogelijk maakt die anders onvoldoende haalbaar zijn.

2. Leren compenseren binnen een tweesporenbeleid

Het leren gebruiken van compensaties past in een *tweesporenbeleid*: zowel gericht op het kwalitatief verbeteren van de kennis als op het compenserend ondersteunen van de toepassing wanneer dat nodig is. Bij stagnaties zal de eerste hulp gericht zijn op een vorm van remediëren via extra instructie. Bij zeer opvallende tekorten of bij specifieke problemen in het automatiseren die zich al van meet af aan voordoen, neemt het belang van het (leren) gebruiken van compenserende middelen steeds meer toe. We kunnen dat als volgt schematisch weergeven:



We moeten er rekening mee houden dat een deel van de leerlingen in staat blijkt om de lacunes in voorkennis enige tijd zelf min of meer te compenseren. Voorbeelden zijn het slim afleiden van de juiste oplossingen of razendsnel tellen. Voor de onderwijsgevende is dit misleidend, omdat het net lijkt alsof het leerproces vlekkeloos verloopt, totdat er 'opeens' een terugval lijkt op te treden. Het onderstreept het belang van het van meet af aan blijven observeren van het lezen-/ spellen- en rekenen-in-uitvoering.

3. Compenserende middelen en speciale gevallen

Speciale aandacht verdient het gebruik van compenserende middelen ter ondersteuning van tekorten in feitenkennis bij het uitvoeren van procedures. Stel, dat een leerling uitstekend begrijpt wat de essentie is van het snel bij elkaar optellen van grote getallen of van het berekenen van percentages. Maar als de hiervoor benodigde basisfeiten onvoldoende geautomatiseerd zijn, dan is het toepassen van zulke rekenprocedures problematisch. Immers, het foutloos moeten onthouden van alle afzonderlijke tussenuitkomsten leidt al snel tot het 'vergeten' van informatie. Niet door een beperkt werkgeheugen, maar door onvoldoende geautomatiseerde basiskennis. Het via een compenserend middel kunnen beschikken over de nodige feitenkennis is dan essentieel. Het probleem is in zulke gevallen dus ook niet het ontbreken van inzicht in de procedure, al kan het wel zo lijken!

Speciale aandacht is eveneens nodig voor leerlingen die geen problemen hebben om uitgesproken teksten te begrijpen, maar waarbij het vlot technisch lezen als basisvaardigheid niet voldoende geautomatiseerd is. Voorbeelden van compensaties zijn voorleessoftware, net als meer tijd om een tekst te lezen of een tentamen/examen mondeling mogen doen.

Bij leerlingen met onvoldoende geautomatiseerde basisvaardigheden en lacunes in onderliggende feitenkennis, kunnen zich problemen voordoen die lijken op problemen met het werkgeheugen, de aandacht of de snelheid van de informatieverwerking. In het geval van dyslexie en dyscalculie zijn de basisvaardigheden zelfs per definitie niet geautomatiseerd (zie QR-10: Definities). In empirisch onderzoek wordt een samenhang gevonden tussen leerprestaties en de genoemde (algemene) psychologische processen. Maar we weten ook dat een afzonderlijke training ervan niet tot betere leerprestaties leidt. Samenhang is immers niet hetzelfde als oorzaak (zie QR-8: Verklaren van leerprestaties). Wat wél werkt, is vooraf en tijdens de instructie de aandacht te richten (oriënteren), het werkgeheugen te ondersteunen of te compenseren met eenduidige middelen en meer tijd toe te staan. In een diagnostisch gesprek (zie QR-4) is *samen met* een leerling (of: leerlingen) te overleggen wat het best passende compenserende middel is. Dit kan per persoon verschillen.

4. Tot slot

Compensaties kunnen het verschil maken tussen uitvallen of achteropraken en mee kunnen blijven doen in het leren en toepassen van de basisvaardigheden. Het (ook vroegtijdig) leren gebruiken van compenserende middelen binnen een tweesporenbeleid vraagt om duidelijke en expliciete instructie. Maar er is meer. Iemand die de ondersteuning nodig heeft van compenserende middelen of maatregelen (zoals: extra tijd, een niet-afleidende omgeving, ...) moet ook goed voorbereid zijn op onverwachte situaties waarin de ondersteuning wegvalt. Wat doe je dan? Ook dit kan aan bod komen in een diagnostisch gesprek. De suggesties hoeven niet te gecompliceerd te zijn. Denk bijvoorbeeld aan: zorg dat je oordoppen bij je hebt als je last hebt van geluiden; gebruik kladpapier; leer voor spelling het spellingschema uit je hoofd te tekenen en gebruik dat schema als steun; doe hetzelfde voor de getallenlijn als dat nodig is.

Geraadpleegde literatuur

Basispublicaties voor deze tekst

Ruijsenaars, A.J.J.M. & Ruijsenaars-Elshoff, C. Th. G. (2021). *Berekend! Van rekenprobleem tot dyscalculie. Niet-geautomatiseerde basiskennis als centraal probleem*. Antwerpen/'s Hertogenbosch: Gompel&Svacina.

Meer bronnen

Zie QR-12: Literatuur & bronnen